

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права
Центр права сталого розвитку та охорони довкілля

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 75-річчю від дня народження
доктора юридичних наук, професора,
академіка НАПрН України
Олексія Олексійовича Погрібного
(м. Харків, 28 листопада 2025 р.)



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права
Центр права сталого розвитку та охорони довкілля

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 75-річчю від дня народження
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України
Олексія Олексійовича Погрібного

(м. Харків, 28 листопада 2025 р.)

За загальною редакцією професора *А. П. Гетьмана*

Харків
«Право»
2025

УДК 349.6(477)

К68

Концептуальні засади розвитку земельного, аграрного та екологічного законодавства в умовах кліматичних змін : матеріали Всеукраїнського круглого столу, присвяч. 75-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Олексія Олексійовича Погрібного (м. Харків, 28 листоп. 2025 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; М-во освіти і науки України ; Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. земел. та аграр. права, Каф. екол. права ; Центр права сталого розвитку та охорони довкілля. – Харків : Право, 2025. – 492 с.

ISBN 978-617-8617-85-1

Збірник розрахований на науковців, фахівців у галузі права, студентів закладів вищої юридичної освіти та всіх, хто цікавиться питаннями земельного, аграрного й екологічного права України.

УДК 349.6(477)

*За зміст і якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій.*

ISBN 978-617-8617-85-1

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2025



ПОГРІБНИЙ
Олексій Олексійович
17.08.1950–25.05.2011

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги!

Щиро вітаю вас з початком роботи Круглого столу, присвяченого такій актуальній темі, як «Концептуальні засади розвитку земельного, аграрного та екологічного законодавства в умовах кліматичних змін»! Проведення подібних заходів спільними зусиллями кафедри земельного та аграрного права і кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого протягом останніх років стало гарною традицією, яку ми продовжуємо, незважаючи на складні умови воєнного часу, і яка, безумовно, триватиме й надалі.

Наш сьогоднішній Круглий стіл є меморіальним, його присвячено пам'яті видатного вченого, визнаного фахівця у галузі аграрного, земельного та екологічного права, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України Олексія Олексійовича Погрібного. Постать професора О. О. Погрібного стоїть поряд з такими видатними постатями, як Василь Якович Тацій, Володимир Володимирович Сташис, Микола Іванович Панов та багато інших, адже, як і вони, Олексій Олексійович віддав всього себе служінню Українській державі, українській юридичній освіті і науці. Цьогоріч влітку виповнилось 75 років від дня народження професора О. О. Погрібного.

Олексій Олексійович народився 17 серпня 1950 р. у с. Краснопіль Фрунзівського району Одеської області. У 1972 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, у 1978 р. – юридичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. У 1972–1976 роках працював заступником директора, директором школи у Любашівському районі Одеської області.

З 1976 р. Олексій Олексійович розпочав свій науково-педагогічний шлях в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова, де пройшов етапи становлення: від асистента, старшого викладача, доцента до професора, завідувача кафедри трудового, сільськогосподарського та природоохоронного права, згодом – декана факультету правосуддя і правової роботи.

З 1998 по 2003 р. проф. О. О. Погрібний очолював кафедру аграрного, земельного, екологічного права Одеської національної юридичної академії.

За вказаний період Олексій Олексійович захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Правове регулювання оплати праці керівних працівників та спеціалістів колгоспів (на матеріалах колгоспів УРСР)» у 1985 р., а у 1992 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Правове регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств в умовах ринку». У 1996 р. йому присвоєно вчене звання професора. У 1993 р. обрано членом-кореспондентом, а у 2004 р. – дійсним членом (академіком) Національної академії правових наук України.

У лютому 2003 р. Олексій Олексійович був прийнятий на службу до органів внутрішніх справ України на посаду проректора з наукової роботи, а з 2005 р. – першого проректора Одеського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, йому присвоєно спеціальне звання полковника міліції.

З 2005 р. розпочинається харківський період життя професора О.О. Погрібного – його призначено першим проректором з навчальної та методичної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ.

З 2007 р. і до самої смерті Олексій Олексійович працює головним вченим секретарем Національної академії правових наук України й водночас професором кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Безцінним є внесок професора О.О. Погрібного у вітчизняну науку. Коло його наукових інтересів охоплювало аграрне, земельне, екологічне, природоресурсне, адміністративне і цивільне право. За час своєї плідної наукової діяльності Олексій Олексійович підготував понад 20 кандидатів наук.

Є автором та співавтором близько 200 наукових та навчально-методичних праць, зокрема, більш як 35 монографій, навчальних посібників та підручників, зокрема *монографії* «Правове регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств в умовах ринку» (1992), «Селянські господарства і оренда: Організаційно-правові питання» (1992), «Агропромисловий комплекс: правові питання» (1992), «Настільна книга сільського господаря» (1993), «Нові форми сільськогосподарського виробництва. Організаційно-правові питання» (1994), «Право власності в споживчій кооперації» (1996), «Земельна нерухомість: угоди, правове регулювання» (1997), «Правова система України: історія, стан та перспективи» у 5 т. (Т. 4, у співавт., 2008), *підручники* «Аграрне право

України» (1996, 1999, 2004), «Екологічне право України» (2001), «Природоресурсне право України» (2005), «Земельне право України» (2001, 2002, 2003, 2008), низка *науково-практичних коментарів*: «Земельний кодекс України: Коментар» (2002, 2003, 2006), «Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення» (2008), «Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України» (2008), «Науково-практичний коментар Митного кодексу України» (2008), «Науково-практичний коментар Лісового кодексу України» (2009) та ін.

Був членом експертної ради ВАК України з юридичних наук, членом декількох спеціалізованих вчених рад. Брав активну участь у законотворчій діяльності, зокрема у розробці проектів Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», Земельного кодексу України та багатьох інших.

Заслуги Олексія Олексійовича знайшли свою високу оцінку з боку держави, Уряду, професійної спільноти. У 1997 р. йому присвоєно звання «Відмінник освіти України», а у 2003 – Заслужений діяч науки і техніки України. Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2005), орденом «За заслуги» III ступеня (2010), двічі ставав лауреатом Премії імені Ярослава Мудрого. У складі авторського колективу за видання багатомної монографії «Правова система України: історія, стан та перспективи» нагороджений Державною премією України в галузі науки і техніки.

25 травня 2011 року, на 61-му році життя перестало битися серце видатного вченого – представника науки аграрного, земельного та екологічного права. Але науковий спадок професора О. О. Погрібного є надзвичайно великим. Дисертаційні дослідження, проведені його учнями, засвідчують актуальність і новизну тих наукових напрямів, над якими працював вчений. Й так само актуальними до сьогодні залишаються проблеми правового забезпечення функціонування агропромислового комплексу, фермерських господарств, інших організаційно-правових форм аграрного виробництва, унормування орендних земельних відносин, подальшого удосконалення аграрного, земельного та екологічного законодавства та ін. Ми пам'ятаємо Олексія Олексійовича не лише як видатного вченого-правознавця, наукова спадщина якого й досі виступає підґрунтям для досліджень у галузі аграрного, земельного та екологічного права, але й як непересічну особистість, талановитого організатора, порядну і мудру людину, прекрасного вчителя і педагога, що навчав не одне покоління студентів й підготував цілу плеяду учнів.

Саме тому цей науковий захід вирішено присвятити пам'яті професора О. О. Погрібного.

Бажаю всім учасникам Круглого столу плідної та творчої праці! Глибоко впевнений, що цікаві та інформативні матеріали, фахові доповіді, нові ідеї і концепції учасників Круглого столу заохочуватимуть до жвавого наукового обговорення й поглиблення досліджень концептуальних засад розвитку аграрного, земельного та екологічного права в умовах кліматичних змін, сприятимуть узагальненню наукових підходів й розробці рекомендацій щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства, а результати нашої спільної праці стануть вагомим внеском у розв'язання актуальних правових проблем розвитку земельного, аграрного та екологічного права, а також подолання тих викликів і загроз, які на сьогодні постали перед юридичною наукою і практикою.

Анатолій ГЕТЬМАН,
*доктор юридичних наук, професор,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України*

Шановні колеги, дорогі друзі,
шановні учасники круглого столу!

Для мене особлива честь і водночас велика особиста відповідальність відкривати сьогодні нашу зустріч, присвячену 75-річчю від дня народження мого батька – доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Олексія Олексійовича Погрібного.

Коли я думаю про нього, перше, що спадає на думку, – маленьке село Краснопілля на Одещині, де 17 серпня 1950 року він народився в родині вчительки української і німецької мов та народного судді. Він усе життя проніс глибоку повагу до землі, до людей, які на ній працюють, і до тих складних правових проблем, які виникають саме там, у полях, на фермах, у селах. Можливо, саме тому земельне й аграрне право стало для нього не просто галуззю науки, а справжнім покликанням.

Я пам'ятаю, як у дитинстві він брав мене з собою в Одеський університет, де тоді працював. На кафедрі були гори книг і запах старого паперу численних курсових і дипломних робіт. Для нього це був цілий світ, у якому він уже тоді бачив майбутнє українського села: справедливе, врегульоване правом, захищене. Він умів бачити далеко вперед. І коли в 1992 році захистив докторську дисертацію про правове регулювання селянських (фермерських) господарств в умовах ринку – це було не просто наукове передбачення. Це було вірою в те, що Україна зможе годувати себе й світ, якщо дасть українському селянину справжні права власника й справжній правовий захист його інтересам.

Останні роки свого життя – з 2007-го до 2011-го – батько обіймав посаду головного вченого секретаря Національної академії правових наук України. Це була нелегка ноша: координувати роботу сотень учених, десятків наукових закладів, узгоджувати позиції, відстоювати пріоритети академічної науки в часи, коли держава не завжди чула голос учених. Але він умів це робити – спокійно, виважено, ввічливо, з тією тихою внутрішньою силою й тактом, які всі, хто його знав, згадують і досі.

Він пішов надто рано – у травні 2011-го, коли йому було лише 60. У розквіті сил, коли міг би ще багато зробити. Але навіть за цей, здавалося б, короткий строк він встиг неймовірно багато: понад 190 наукових праць, десятки монографій і підручників, участь у створенні Земельного кодексу України, закону про фермерське господарство, підготовка більше двадцяти кандидатів наук, тисяч студентів-правників... Та головне – він залишив по собі не просто тексти. Він залишив школу мислення, людяності, школу відповідальності перед землею, державою і суспільством.

Сьогодні, коли ми говоримо про адаптацію земельного, аграрного та екологічного законодавства до кліматичних змін, – це саме ті питання, які хвилювали його ще тридцять років тому. Він розумів: земля – це не просто ресурс, це основа життя нації. І якщо ми не навчимося її берегти розумно й по-господарськи, поєднуючи економічну ефективність із екологічною відповідальністю – ми втратимо майбутнє.

У часи глобальних продовольчих криз, коли мільйони людей у всьому світі залежать від українського зерна, коли російська військова агресія проти України й кліматичні зміни ставлять під загрозу врожаї і їх доставку до посушливих регіонів планети, питання, над якими працював батько тридцять років тому, набули особливої актуальності.

Як захистити родючість чорноземів? Як адаптувати аграрне законодавство до посух, повеней і нових температурних режимів? Як забезпечити фермеру стабільні правила гри в умовах кліматичної невизначеності й водночас виконати наші зобов'язання як держави Україна перед світом як одним із ключових постачальників продовольства?

Саме ці питання він ставив ще тоді, коли про «зелену угоду» чи «адаптацію до кліматичних змін» мало хто говорив у юридичній спільноті.

Я вдячний Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого, усім організаторам і вам, шановні учасники, за те, що зібралися саме в такому складі – науковці, практики, молодь, представники влади й громадськості. Це саме той діалог, якого завжди прагнув батько. Він вірив, що справжня наука народжується не в кабінетах, а в живому спілкуванні, у зіткненні різних поглядів, у спільному пошуку істини.

Дозвольте побажати нам сьогодні плідної, відвертої й теплої розмови. Нехай кожна думка, кожна теза, кожне слово, сказане тут, стане маленькою цеглинкою в ту велику споруду справедливого й далекоглядного права, яку все життя будував мій батько, Олексій Олексійович Погрібний.

Світла йому пам'ять! І хай ця зустріч стане гідним продовженням його справи.

Дякую за увагу. Тепер слово – науковому співтовариству.

Сергій ПОГРІБНИЙ,
*суддя Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

Купчення Лідія Іванівна
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри підприємства і права
Полтавського державного аграрного університету

Шепель Максим Юрійович
здобувач вищої освіти спеціальності 081 «Право»
Полтавського державного аграрного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

З часу прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме 25 червня 1991 року [1], вдосконалення екологічного законодавства стало послідовною позитивною традицією та системною діяльністю уповноважених державних органів. Цей процес щорічно фіксується у національних доповідях про стан довкілля в Україні. Кінцевою метою є забезпечення потреб сталого еколого-політичного розвитку держави, захист екологічних прав громадян та приведення законодавства до міжнародних стандартів шляхом його систематизації. Важливість цього процесу посилюється в контексті сучасного євроінтеграційного курсу України.

Принагідно слід нагадати, що ініціатива зі створення Екологічного кодексу України, запланована державними стратегіями до 2020 року, так і не була втілена у реальність. Основні труднощі полягали у відсутності єдиної концепції для об'єднання норм про екологічну безпеку та природні ресурси, а також фахової робочої групи з розробки кодексу. Процес також ускладнювався концептуальними розбіжностями, де значна частина експертів обмежувала екологічне право лише природоохоронними аспектами, ігноруючи сферу екологічної безпеки. Ці фактори, поряд із пріоритетним ухваленням інших великих законодавчих актів (Цивільного, Податкового кодексів), призвели до неготовності екологічного законодавства до загальної систематизації. Внаслідок цього наявний правовий механізм виявився неефективним для вирішення складних екологічних проблем і загроз природно-техногенного характеру [2].

В контексті міжнародних зобов'язань та глобальних загроз, процес модернізації екологічного законодавства України нерозривно пов'язаний із необхідністю врахування проблем зміни клімату. Імплементация положень Паризької угоди, Директиви ЄС щодо торгівлі викидами (EU ETS) та інших європейських актів вимагає створення нової законодавчої бази, спрямованої на скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики та забезпечення кліматичної стійкості. Цей напрямок стає одним із ключових пріоритетів поряд із військовими викликами та імплементациєю Угоди про асоціацію, підтверджуючи, що оперативна модернізація є єдиним ефективним інструментом для інтеграції кліматичної політики в національне правове поле.

Хоча кодифікація вважається завершальним етапом систематизації права, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 року заклав основи для подальшого удосконалення екологічного законодавства, забезпечення сталого розвитку та захисту екологічних прав громадян.

Слід зауважити, що мета кодифікації полягає не лише в прийнятті єдиного акту, а й у постійному узгодженні законодавства з міжнародними та конституційними вимогами, утверджуючи безпеку та здоров'я людини як найвищу цінність. Оскільки спроби створити універсальний кодифікований акт, як-от Екологічний кодекс України, наштовхуються на відсутність єдиної концепції, доцільно використовувати більш оперативні форми систематизації: модернізацію (осучаснення законодавства та імплементацию стандартів ЄС та принципів, закріплених зокрема у Декларації Ріо-де-Жанейро) та консолідацію. Ці форми є реалістичними проміжними кроками для подолання колізій і прогалин у чинних актах [3].

Прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» стало ключовим стратегічним кроком, що замінив застарілу концепцію захисту довкілля. Документ закріпив пріоритети євроінтеграції в частині безпечного довкілля, впровадження циркулярної економіки та раціонального використання ресурсів, а також визначив інституційні та фінансові механізми для реалізації цих цілей на національному та регіональному рівнях [4].

На сьогоднішній день Екологічний кодекс України залишається проектом, але процеси модернізації та гармонізації екологічного законодавства залишаються пріоритетними в контексті євроінтеграційного курсу

України. Повномасштабна військова агресія РФ додала нових, критичних викликів, вимагаючи законодавчого врегулювання відшкодування екологічних збитків, притягнення до відповідальності за злочини військового екоциду та забезпечення відновлення довкілля на деокупованих територіях, що робить аксіологічний аспект кодифікації (захист життя, здоров'я та безпеки) абсолютно домінуючим. З огляду на необхідність виконання Угоди про асоціацію з ЄС, увага законодавця та науковців змістилася від чистої кодифікації до оперативної модернізації імплементаційного характеру. Це підтверджує, що в сучасних умовах консолідація тематичних блоків, зокрема, природноресурсового права та права екологічної безпеки, є більш реалістичним та функціональним проміжним кроком, ніж намагання створити універсальний кодифікований акт [5].

Таким чином, удосконалення екологічного законодавства, започатковане в 1991 році, є постійним процесом із систематизації, що необхідний для сталого розвитку та євроінтеграції України. Законопроектна робота над прийняттям Екологічного кодексу вказала на концептуальні та організаційні перешкоди, переконуючи науковців і законодавців шукати альтернативи. В сучасних умовах військових викликів та необхідності гармонізації екологічного права із правом ЄС найбільш реалістичними та функціональними шляхами удосконалення українського законодавства вбачається саме оперативна модернізація та консолідація тематичних блоків, а не укладення єдиного універсального кодифікованого акту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року №1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №41. Ст. 546.
2. Коваленко Т. О. Модернізація екологічного законодавства як стратегічний імператив європейської інтеграції України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 1. С. 101–114.
3. Краснова Ю. А. Кодифікація екологічного законодавства: український досвід та міжнародні перспективи. *Право України*. 2023. № 1. С. 136–145.
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року №2753-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
5. Федорченко В. М., Мельник О. М. Захист довкілля в умовах військової агресії: проблеми законодавчого врегулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 78. С. 120–125.